

TONČI TRSTENJAK
Zagreb

ISUSOVCI I GIMNAZIJA U VARAŽDINU

JESUITEN UND GYMNASIUM IN VARAŽDIN

Article "Jesuit and Secondary Grammar School in Varaždin" brings statements on a huge significance of the Jesuit Secondary grammar School both for the town itself as well as its wider surroundings. The intention in the second part is seeing through the ideas sources of the Jesuit order promoter, Ignacije Loyola, in relation to the establishing of schools and choice of teaching methods.

Kad je godine 1636. započela radom isusovačka gimnazija u slobodnom kraljevskom gradu Varaždinu, ovaj je grad konačno dobio - kako je Gradskom poglavarstvu napisao car Ferdinand II - *dom bogoljubnosti i zasadnik prosvjete*.¹ Na tom tragu svoj su rad s prvih 250 đaka započeli i prvi isusovački profesori: mg. Pavao Lončarić u prvom razredu (*infima*) i mg. Juraj Habelić - najpoznatiji pisac kajkavske barokne književnosti 17. stoljeća - u drugom razredu (*principia*).² To je bio trenutak varaždinskog priključka na europsku školsku i razvojnu razinu te - kako će to tri godine potom (1640.) zabilježiti pisac *Annuae* u izvještaju generalu reda Muziju Vitelleschom - početak isusovačkog *nastojanja oko vjerskog i moralnog preporoda grada*.³ Kako se pak taj sretni događaj poklopio s prestankom rada pavlinske gimnazije u Lepoglavi, bio je to nastavak prosvjeđivanja hrvatskog puka na ovim stranama.⁴ Već slijedeće školske godine broj se đaka toliko povećao da će proraditi peti razred (*poesis*), a nešto kasnije (1644.) i šesti razred (*rhetorica*) na kojoj će poučavati *Cicero Croatiae*, dakle vrsni govornik, pisac i pjesnik otac Baltižar Milovec.⁵ Već po prvim imenima varaždinskih profesora zaključujemo kako je osnutkom gimnazije grad postao stjecište i boravište učenih ljudi. Spomenimo tek kartografa Stjepana Glavača, istraživača u Kaliforniji Ferdinanda Konščaka, glasovitog matematičara i astronoma Franju Xavera Hallera i pisca prve hrvatske kajkavske gramatike Ignaca Szentmartonyja.⁶

Isusovačke gimnazije, osim što su davale svojim đacima solidnu humanističku naobrazbu, bile su u mnogim krajevima i začetnici kazališta. Kad je grof Gašpar Drašković godine 1637. gimnaziji darovao novu zgradu, u njoj nije zaboravljena kazališna dvorana u kojoj su revni varaždinski đaci na svetkovinu Sv. Mateja apostola, 21. rujna, na prvi dan nove školske godine, izveli dramu "Simeon Salus". Slijedit će potom veliki niz skazanja, drama i komedija koje su oduševljavale gradsko pučanstvo i stvarale tradiciju koja će s vremenom prerasti u pravo gradsko kazalište.⁷ I to gimnazijsko kazalište svojim repertoarom i načinom izvedbe unosit će u Varaždin, koji se u doba otvaranja gimnazije nalazio na samom rubu kršćanske Europe, europsku svježinu.

Uz svaku su školsku ustanovu isusovci osnivali biblioteku čije su knjige bile na raspolaganju profesorima, đacima i učenim građanima. U trenutku ukinuća Družbe Isusove 1773. varaždinska gimnazija ima oko 1000 naslova knjiga, uglavnom teološkog i filozofskog sadržaja, ali nipošto ne zaostaje u naslovima iz klasične literature i duhovnih trendova ondašnje Europe.⁸ Bez sumnje je duh varaždinskih đaka, pa i pučanstva u cjelini, svoje životne horizonte hranio tim blagom koje mu je u prvom redu otvaralo vrata u nova znanja i u nove svjetove.

Nastanak i svrha isusovačkih gimnazija

Sveti Ignacije Loyolski bez sumnje je čovjek koji je otvorio vrata višeg školstva europskom pučanstvu. Ta tvrdnja napose vrijedi za hrvatski narod, jer su upravo isusovačke gimnazije u Zagrebu (1606.), Rijeci (1627.), Varaždinu (1636.), Dubrovniku (1658.) i Požegi (1698.) svojom otvorenošću za sve slojeve pučanstva, besplatnim poučavanjem i kvalitetom znanja koje su pružale svojim đacima podigle razinu svijesti i duhovnosti našeg čovjeka.⁹ U doba ukinuća (1773.) Družba je Isusova djelovala u 845 odgojnih i školskih ustanova. Sam je Ignacije Loyolski za svog života utemeljio (umro je 1556.) 40 takvih ustanova.

Ideja o osnivanju školskih ustanova osnivaču Družbe Isusove nije stigla odjednom. On je u početku svoju Družbu zamislio kao *laku konjicu* što je bilo u suprotnosti sa stabilnošću katedri sveučilišnih profesora. Mlade članove Reda slao je na poznata učilišta (1540. u Pariz), Louvain, Coimbru i Padovu. Za one koji nisu mogli na sveučilište održavala su se predavanja u isusovačkim kućama. Uskoro će se dopustiti i drugima - ne isusovcima - da dolaze na predavanja. Tako nastaje Kolegij u Gandiji (1546.) s filozofskim studijem, koji je uzdržavao kasniji isusovački general vojvoda od Gandije Sv. Franjo Borgija. Slijedio je glasoviti Kolegij u Messini na Siciliji (1548.), utemeljen da bi se nekako podigla razina znanja kod klera. Upravo videći sjajne rezultate tog kolegija, u odgoju mladeži i obnovi duha kod naroda, Ignacije odluči da nešto

slično poduzme u Rimu. Po njegovoj zamisli Rimski kolegij je trebao postati najbolja visokoškolska ustanova u Crkvi.

Od metoda, koje je želio uvesti, najviše mu je odgovarao *modus parisiensis*, i to zbog slijedećih razloga:¹⁰

1. Studenti su se u razredu svrstavali po dobi i uspješnosti znanja *maiores, provectiores, rudiores, itd.*);
2. Zabranjivalo se studentima da pohađaju kako im se sviđa predavanja drugih profesora;
3. Povremeno bi se održavala ponavljanja i javne dispute;
4. Profesori su održavali osobne kontakte sa svojim studentima, pomagali bi im izvan predavanja u svladavanju građe i brinuli bi o njihovom moralnom životu.

Ignaciju Loyolskom će se najviše svidjeti treća točka - ponavljanje građe, jer je smatrao da je predavanje bez ponavljanja građe i bez memoriranja, te bilježenja bitnih točaka, nekorisno. Da bi student usvojio građu, mora sudjelovati u disputama, te odgovarati na prigovore i teškoće koje bi pred njega postavljali njegovi profesori ili kolege studenti. Ta aktivna metodologija bit će temelj svih isusovačkih školskih ustanova. "*Prihvativši tako različite metodološke propise pariškog sveučilišta, posebno u poučavanju gramatike i filozofije, dodajući pokoji propis iz Salamance u teološkom studiju, i kombinirajući s nekim talijanskim iskustvima tzv. akademija i sličnih oblika osobito na području lijepih umjetnosti, izašao je van rimski oblik koji će biti prihvaćen po svim školskim ustanovama Družbe Isusove.*"¹¹

Jedan je od osnovnih ciljeva školskih ustanova za Ignacija Loyolskog kršćanski odgoj mladeži. Rekli bi smo danas, više nego na znanje on je ciljao na religiozno i moralno formiranje mladeži. Poučavanje u literaturi za njega je bilo samo sredstva da bi se privukla mladež željna znanja, i da bi se tako njihova srca učinila prikladnima za pobožnost, za prihvaćanje Božjih Zakona, za sinovsku odanost prema Crkvi. Zato je davao veliku važnost poučavanju kršćanskog nauka. Isusovci, kako općenito u svijetu tako i kod nas, bili su u to doba gotovo isključivi pisci i širitelji katekizama prilagođenih svim uzrastima i stupnjevima kršćanskog pouka.¹²

Na tim osnovnim zasadama Ignacije Loyolski 22. veljače 1551. s 15 isusovačkih profesora uz crkvicu Svete Marije od Puta, na Via nouva Capitolina, osniva prvu takvu gimnaziju, koja će prerasti u Rimski Kolegij, današnju Gregorianu. Na vrata su napisali: "Škola gramatike, Humanističkih nauka i Kršćanskog nauka, besplatno." Ta će škola prva uvesti rečena pravila metodologije i oblikovati sistem školovanja koji je i u Varaždinskoj gimnaziji vrijedio, uz male preinake, do ukinuća Družbe 1773. Prvi razred *Infima*; Drugi razred *Principia*; Treći razred *Gramatica*; Četvrti razred *Syntaxis*; Peti razred *Poesis*; Šesti razred *Rethorica*.

Zaključak

Isusovačke gimnazije, kako smo pokazali, iako su bile na glasu po kvalitetnoj nastavi i dobroj pripravi đaka za daljnji studij, išle su za cjelovitim odgojem srca mladog čovjeka. U tom smislu đaci su bili organizirani u literarne "akademije" i "Marijine kongregacije". Profesori su bili svećenici koji su se revno bavili i pastoralnim radom, osobito propovijedanjem i vođenjem vjerskih društava. U Varaždinu su vodili "Marijinu kongregaciju za građane" i "Bratovštinu muke i smrti Isusove".¹³

Barokni stil ulazi u graditeljstvo i lijepe umjetosti baš kroz isusovački utjecaj, po Ignacijevu načelu, da se za Boga ne smije štedjeti. Bila je to prava suprotnost protestantskom duhu. Gaji se lijepo pjevanje i organiziraju se slikovite i poučne procesije. U tom smislu gimnazijsko kazalište na poučan i prihvatljiv način građanstvu približava temeljne kršćanske istine o Bogu i čovjeku. Tek kroz tu prizmu moguće je procijenjivati motive, metode i djelovanje isusovaca u Varaždinskoj gimnaziji.

SAŽETAK

Osnivanjem Gimnazije u Varaždinu, 1633. godine, taj je grad - prema riječima vladara Ferdinanda II - dobio kolijevku za njegovanje bogoljublja i prosvijećenosti, priključujući se tako Europskoj razini naobrazbe i tradicije. Od tada mnogi visokoobrazovani profesori, učenici, uvaženi i utjecajni hrvati koji su tamo boravili, osnovali su knjižnicu koja je 1773. posjedovala više od 1000 knjiga i omogućila stvaranje tradicije teatra. Kako je podučavanje bilo besplatno, bilo je dostupno svoj djeci - iz aristokratskih krugova ali i onoj iz srednjeg i nižeg staleža.

Isusovačka Gimnazija vuče svoje korijene od osnivača reda Isusovaca, Ignatija Loyola, pariškog studenta koji je u Isusovačke škole uveo metode pariškog Sveučilišta kao i iskustva talijanskih modela srednjih škola. Taj je "romanski model" na kraju bio prihvaćen kroz "Ratio studiorum" čiji su se principi primjenjivali i u varaždinskoj Gimnaziji. Cilj svih Isusovačkih školskih institucija bio je, uz znanstvenu podlogu, vjersko i moralno oblikovanje mlade ličnosti. Jezik podučavanja bio je latinski, u to vrijeme istovjetan u čitavoj Europi, ali se velika pažnja posvećivala i hrvatskom jeziku, osobito u vjerskoj literaturi, predavanjima kateheta, te propovijedima misionara i svećenika.

Varaždinska Gimnazija znatno je utjecala na oblikovanje života u samom gradu, zahvaljujući nazočnosti učenih svećenika - profesora, te velikog broja studenata koji su dolazili iz različitih krajeva zemlje. Osnovane su studentske i građanske zajednice i akademije. Uvođenje novog baroknog stila podarilo je osebujne karakteristike varaždinskoj arhitekturi.

SUMMARY

By the foundation of the Secondary grammar school in Varaždin in the year 1633, that town has gained - according to the words written by Ferdinand II, the emperor, "the home for creating the God - loving and Enlightenment" thus joining to the European school level and tradition. From that time lots of highly educated professors, learned, prominent and influential Croats having abided there, founded a library which in 1773 held more than 1000 books, making possible the theatre tradition coming to life too. As the teaching was free of charge, education had become available to all children - either coming from aristocratic, middle or common people class.

The Jesuit secondary grammar school has its source in the founder of the Jesuit order, Ignatie Loyola, the Parisian student who introduced the methods of Parisian University and also the experiences of Italian high school models into the Jesuit schools. That "Roman model" had finally been adopted through "Ratio studiorum" whose principles were applied to the Varaždin Secondary grammar school too. The object of all the Jesuit school institution had been, in addition to the scientific ground, the religious and moral formation of the youth. The teaching language was Latin, the same as throughout Europe at that time, but with great attention being paid to the Croatian language, specially through religious literature, cathetic lectures and the preaching of both missionaries and preachers.

The Varaždin secondary grammar school had a great influence over the formation of life in the town itself, owing to the presence of learned preachers - professors and a great number of students coming from various parts of the country. There were

also founded the students as well as civic communities and academies. The new baroque style having been entered, has left a peculiar feature on Varaždin architecture.

BILJEŠKE

1. Usp. VANINO, M., *Isusovci i hrvatski narod II*, Zagreb 1987, str. 351, Žbrfus=2. Isto, 366.
3. ARSI - Austr. 136. pp. 384-385.
4. FANCEV, F., *Osnutak i prvi počeci gimnazije u Varaždinu*, "Nastavni vjesnik" XL (1931) 203-209.
5. VANINO, Isto, str. 367.
6. KORADE, M., *Život i rad Ignacija Szentmartonyja (1718-1793)*, VIP 14, str. 66-69.
7. VANINO, Isto, str. 416; JEMBRIH, A., *Tematsko srednjovjekovno - dramska prožimanja na sveučilištu u Grazu te Zagrebačkoj i Varaždinskoj gimnaziji (1586-1770)*, VIP 15, str. 78-85.
8. VANINO, Isto, str. 499.
9. Usp. KORADE, M., *Vjerski, odgojni i književni rad Družbe Isusove*, u "Isusovačka baština u Hrvata", Zagreb 1992, str. 21-38.

10. VILLOSLADA, R., *Storia del Collegio Romano*, Roma 1954, str. 11.
11. Isto, str. 12.
12. TRSTENJAK, T., *Hrvatski katekizmi isusovačkih autora*, u "Isusovci u Hrvata", Zagreb, 1992, str. 169-180.
13. VANINO, Isto, str. 442-467.

LITERATURA:

1. VANINO, M., *Isusovci i hrvatski narod, II*, Zagreb 1973.
2. FANCE, F., *Osnutak i prvi počeci gimnazije u Varaždinu*, "Nastavni vjesnik" XL (1931) 203-209.
3. KORADE, M., *Život i rad Ignacija Szentmartnyja*, u VIP 14, str. 66-69.
4. JEMBRIH, A., *Tematsko-srednjovjekovno-dramska prožimanja na sveučilištu u Grazu te u Zagrebačkoj i Varaždinskoj gimnaziji (1586-1770.)*, u VIP 15, str. 78-85.
5. AA.VV., *Isusovačka baština u Hrvata*, Zagreb 1992.
6. VILLOSLADA, R., *Storia del Collegio Romano*, Roma 1954.
7. GIOIA, M., (brigom) *Gli scritti di Ignazio di Loyola*, UTET, Torino 1977.
8. PAPASOGOLI, G., *Sant Ignazio di Loyola*, Milano 1965.
9. AA.VV., *Gimnazija - Š.C. "Gabriel Santo" Varaždin*, Varaždin 1986.

Primljeno: 1996-11-20